

Pithecanthropus erectus. Dub.

(Присвячуєчи Вам, дорогий Франко, цю невеличку звістку до ювілею Вашого письменництва, мені хотілось би відзначити тим свою пошану для Вашої праці на тернистому поль укорінення у нашій літературі позитивних поглядів і наукового думання.)

Років зо три тому, шілов я якось над-вечір до Антропольгічної Школи забрати з собою тільки що приїхавшого вчити ся до Парижа, молодого земляка М—го, з котрим ми умовились були кудись-то разом пійти. Знайшовши його у лябораторії проф. Манувріє, я його покликав і ми вийшли на улицю.

— А до нас там щось-таке мабуть дуже цікаве принесли до лябораторії!...

— Що таке?...

— Та чорт якийсь, чорнийувесь і дуже великий, мов скаменілій... Манувріє як побачив то трохи не перекинувесь... і доторкнутись нікому не дав...

— Та хто-ж його принес, чи не Дюбуа часами?

— Та Дюбуа-ж, Дюбуа, лікар!...

Тут і мене так і підкинуло... Уже кілька місяців, як між антропольгами у Парижі тільки й балакали, що той череп і інші кістки знайдені на острові Яві лікарем Дюбуа... Я кинувесь було вертатись до школи, але земляк зупинив мене, сказавши що все одно, я не побачу нічого, бо череп замкнули до окремої кімнати, а Манувріє і Дюбуа, забравши навіть і ключ з собою, кудись то поїхали дуже поспішаючись... Не було чого робити і ми пішли собі, поклавши навідатись до школи другого-ж дня у ранці...

Але другого дня черепа у лябораторії вже не було. Вийшовши зі школи Дюбуа і Манувріє поїхали до тих з найбільше значних антропольгів, що були близьше, а іншим розіслали телеграми і того-ж таки вечера у лябораторії зібралось чоловіка 7—8 значніших вчених у Франції, щоб подивитись зблизька на той череп, а потім уночі, забравши його з собою, Дюбуа виїхав кудись на конгрес до Німеччини.

Мені ж іншим довелось побачити той череп тільки через кілька місяців, поки д. Дюбуа приїхав знов до Парижа і зіставсь на довше. Але ж до того часу зіставлений у Парижі тіпсовий виліпок знайденого д. Дюбуа черепа переходив з рук до рук, усі заходились коло него, міряли, прирівнювали до черепів інших звірів і поки д. Дюбуа звернувсь знов до Парижа, про його знахідку з'явилась вже досить велика література з французьких, англійських, німецьких і інших праць, до котрих узялись найзначніші вчені з цілого світа.

Дуже велика наукова вага сеї знахідки поки що, ще зовсім мало відома по за межою спеціальності науки, а про те дуже вартна ширшого розповсюдження. Отже я ж хочу дати тутка хоч коротку звістку про сю наукову новину.

Буде вже кілька десятків років, як у біольотичній науці звернено особливу увагу на те, що між рядками рослинних і звіриних форм далеко немає такої великої ріжниці, як думалось колись то і як здається з першого погляду. Навіть і ріжниця між звіриною і рослиною починає вже ставати зовсім не такою вже видимою, як можна було думати перше. Не кажучи вже про такі рослини, що ловлять собі мушок і годують ся ними, або про таку звірину, що живе прирієши до одного місця, має віти і зовсім подібна до квіток і т. і., мікроскопічні досвідки виявили чимало організмів, що неподібні ні до рослин ні до звіринин і звуться протистами. І у рослин і звірині є багацько таких форм, що дуже зближують одну до одної ріжні породи. Є такі риби,

що не мають кісток і зовсім подібні до хробаків, є й такі, що літають, або вилазять на суходіл пасти ся у траві; є такі звірі, котрих дуже довго вважали за рибу і таких, що мають замість зубів птичий дзьоб. Нарешті є чимало відмін рослин і звірів, що ріжнять ся одна від одної дуже і дуже трохи, як на пр. вовк і собака, король і заяць і т. д. що відріжняють ся хиба тілько зростом або цвітом, або що. Усе ото нераз доводило вчених до думок чи не повиплоджувались часами одні породи з других? Проце вже думав ще у кінці минулого століття французький вчений Лямарк. У теперішньому століттю на сі думки усе більше й більше навертали ширші наукові досліди. Незабаром почали вже дошукуватись до того яким же робом і від чого могло йти таке виплоджене? Англійський природознавець Чарльз Дарвін звернув увагу на те що у скотарському господарстві, у хліборобстві й городництві трафляло ся, ѹ що далі то більше трафляється зовсім вже штучним робом виплоджувати зовсім нові породи рослин і звірів, дуже мало подібні до них, з яких вони були виплоджені (як ріжні відміни собак, худоби, цвіток і т. и.). Знаючи, що усі сі нові породи витворено підбираючи таких самиць і самців, котрі найбільше підходили до мети, котрої хотіло ся осягти, Ч. Дарвін почав шукати, чи не бувало часом і таких природних обставин, з котрих виходив такий же підбір, тілько не штучний, а зовсім природний. Плаваючи навколо сьвіту на кораблі, він знайшов цілу низку таких з'явищ. На одному з маленьких островів він нагледів на приклад метеликів з дуже-дуже маленькими крильцями, але досить подібних до таких, які живуть на сухій землі. Не було чого богато думати, щоб зрозуміти, що на остров були занесені вітром, або яким іншим робом, метелики з суходолу і почали на йому плодитись. Але з усіх, які виплоджувались, зіставалися тільки ті у котрих були найменьші крила, останніх же заносило вітром у море де вони й пропадали...

Таким робом через яку добу і виплодила ся нова порода з зовсім невеличкими крильцями, на перший погляд зовсім окрімна від своїх перших родичів. На підставі таких з'явищ Дарвін і витворив свою теорію виплоджування пород одна з одної через природний підбір. Попереду на сю теорію обурилися трохи не усі вчені з старосвітськими поглядами, а особливо ті, що стояли твердо за біблійною легендою створіння усіх пород звірів і рослин у кілька днів заразом. Однаке нові наукові висліди що днія усе більше й більше підpirали думку Дарвінову. Наш земляк проф. Шимкевич звернув на приклад уваги на те, що по лиманах біля Одеси є особлива порода дуже маленьких раків — така якої немає ані у річках ані у морі. Міркуючи чи не залежить це від ріжниці води він наловив найбільше подібних до їх морських раків і почав виплоджувати їх у морській воді, розпроваджуючи її потроху так, щоб нарешті вийшла така вода як у лиманах. Роблячи се дуже повагом, таким робом щоб перевернулось чимало поколінь раків, він дійшов нарешті до того, що у його виплодились раки зовсім подібні до лиманських. Теперечки вже у цілому сьвіті навряд чи знайдеться хоч один з справжніх природознавців, щоб не поділяв думок Дарвіна. Разом з сим йшли геологічні і палеонтологічні знахідки. Трохи не що днія знаходили збути давніх, зовсім вже вимерлих звірів і рослин, котрі становлять собою пе-рехідні форми між відомими тепер породами (так на прикл. як птиці з зубами і хвостом, як летючі ящурки, як коні з трома пальцями на ногах і т. і.); кождого дня усе більше й більше запевнювались у тому, що на землі попереду з'явилися зовсім малюсенькі (мікроскопічні) організми: з рослин — губи, мохи, жобуріня, папороті, з котрих потім повстали цілі великі ліси; з звіринини — невеличкі пікаралупники, з яких склалися цілі гори рухляків, крейди, черепашки з котрих витворились цілі верстви черепашчатого вапнівця, морські їжаки, звізді і т. п.

Тілько опісля вже далеко пізнійше з їх виплодились дерева і рослини які ростуть і тепер, теперішня звірина: риби, амфібії, а нарешті після усіх вже й ссуни... Чоловік з'явивсь тілько у остатній геольгічній добі, котра зветься пост-пліоценовою чи четвертішною.

Отсі-ж то усі, а також і інші досліди і наукові здобутки (про котрі нам не стає місця навіть і згадати), склалися теперечки у так звану теорію трансформізму чи еволюції, котра панує тепер у природознавстві і по котрій усе що жило й живе на землі виплодилося' дуже по малу, одне за другим і одно з другого, через незчисленні віки, потроху розростаючись з давніх невеличкіх найпростіших організмів до новіших дуже скомплікованих форм.

На підставі цієї теорії вже можна було без найменьшої помилки думати, що й чоловік, котрий, як ми знаємо, з'явивсь на землі пізнійше від усіх інших звірів, пішов теж від їх же, виплодившись з форм найбільше до його подібних. Такими найбільше подібними до чоловіка формами як відомо суть тепер антропоморфні малпи: горіля, оранг, шimpanse, гіббон. Подібність ся о стілько вже б'є у очі, що автор першої наукової класифікації звірини Лінней у своїй *Systema naturae* (1735—1766 р.) вже згадав чоловіка і малп у одну породу *Primate*. Дальші наукові розслідки і знахідки кісток найдавнійших людей ще більше виявили сю близькість. Кістки і особливо черепи людей з початку четвертішної доби, тих людей що жили у наших місцях ще разом з мамутом, носорожцем і іншою давно вже вимерлою звіриною і незнали ніякого начиня окрім остро оббитих камінців — далеко більше подібні до малпячих ніж кістки й черепи теперішніх людей. Черепи знайдені у Неандреталі в Німеччині, у Гру в Бельгії і по інших місцях дуже довгі, з дуже невеликим вузеньким лобом, з дуже міцними підрівними частинами лобової кістки і з дуже

гострою потилицею. Такі-ж відзнаки знаходимо ми й у теперішніх найбільш диких людей — у австралійців, африканських негрів і т. і. Однаке-ж прирівнюючи структуру хоч би й самих найдавнійших або й самих диких теперішніх людей до структури теперішніх малп, ми бачимо усеж таки досить велику ріжницю, о стілько велику що думати про безпосереднє виплоджене чоловіка з ціх іменно малп — зовсім не можна. Мусіла мабуть істнувати якась середня, переходна форма між малпами й чоловіком. До таких же гадок про істнування середньої форми доводили теж і знахідки у Європі оброблених кремінців у витворіннях ще третішньої доби. Такі кремінці знайдено на прикл. у Тенс і Шонкурні у Франції, у Отті у Португалії. Повстало питання чи не жив чоловік у Європі в третішню добу? Більша частина природознавців думала що ні, другі-ж, і між ними найголовніше великий французький вчений Габріель де Мортіле, доводили що кремінці третішньої доби справді оброблені, що на них знати безперечний слід вогню, але що ними орудували мабуть ще не справжні люди, а якісь розумні вже звірі, середні між малшою і чоловіком, котрих Мортіле і назвав *Антропопітеками*, себто чоловіко-малпами, додаючи до того, що на його погляд вони хоч і жили де-не-де у Європі, але мусіли виплодитись не у нас, а десять то у більше теплішій стороні, де великі подібні до чоловіка малпи живуть ще й доси. Гадаючи таким робом Габр. де Мортіле засновувавсь на тому що хоч у Європі у третішню добу й жили великі антропоморфні малпи, такі як *Ogeopithecus*, *Pliopithecus* і особливо *Dryopithecus Fontani*, але вони усеж таки пригадували собою чоловіка тільки за молоду, дорослі-ж були більше подібні до малп, а до того чоловік, хоча-б і антропопіtek з них виплодитись і не міг, бо з того часу як вони жили, у Європі стало богато холоднійше і малпи незабаром майже зовсім перевели сл (у четвертінню добу у Європі

великих подібних до чоловіка мали уже зовсім не було). Таким побитом у Європі чоловік виплодиться не міг; не міг він виплодиться також і у Америці, де антропоморфних мали ніколи майже й не було; зістають ся стало бути тілько Африка де й досі живуть горіля і шімпанзе, та теплі сторони Азії і Зондські острови де теж і доси живуть найбільше подібні до чоловіка оранг і гіббон.

З другого боку до того ж таки Зондського архіпелагу звертались уваги тих антропольоїв що прирівнювали між собою ріжні породи теперішніх людей, шукаючи між ними такої середної породи, котру можна-б було вважати за примітивну, з якої могли пійти усі інші породи. Вельми шановний англійський вчений Едв. Тайлор (Tylor) на підставі праць своїх знаменитих земляків Гёкслі (Huxley) і Фляуера (Flower) висловив у своїй „Антропольої“ (Anthropology, Lond. 1881, pp. 88—89) думку, що такою породою могли бути люди, решта котрих живе на Андаманських островах звязаних як відомо з Зондськими. І справді, коли ми звернемо увагу на нетритосів, найбільше дике і найбільше малувате з усіх чоловічих племен, котре живе де-не-де по горах, починаючи з південних Гімаляїв у Індії, на пів-острові Малацці на Андамонських і Зондських островах у Австралії і далі на північ до Формози і навіть Японії, і коли ми пригадаємо собі, що сі дикиуни ніколи не доходили до знаття морської плавби, а стало бути і не могли розповсюднитись по усіх отих сторонах інакше як пішки, то ми не можемо вияснити собі їх теперішнього розповсюдження інакше, як припустивши, що воно стало ся тоді ще, як усі оті сторони були ще одним великим суходолом. А се було іменно у третішню добу, на що вказують окрім ідентичної фльори і фауни, третішні (люценові і пліоценові) витворіння, що тягнуться вздовж усіх тих земель і островів, котрі зістали ся ознаками колишнього суходолу, осівшого у воду у кінці третішної доби.

Таким побитом усе, що відомо про початок людий на землі, примушувало обертати ся до південної Азії, до Зондського архіпелагу з звязаними з ним островами і там у витворіннях третішньої доби шукати збутків давніх перехідних форм, тих антропопітеків, з котрих міг виплодитись чоловік. Але окрім третішніх кременців у південно-східній Європі ніякого сліду таких середніх між чоловіком і малпами звірів ніде ще не було знайдено і природознавці тілько кріпко були переконані, що вони таки коли небудь та знайдуться!...

І от, у 1891 році, голандському лікареві Е. Дюбуа, що пробував був на острові Яві, роблячи щось з шість років палеонтольгічні досліди задля свого уряду і пильно додивляючись чи не трафить до якого сліду давніх людей, — пощастило знайти у третішній верстві на глибині одного метра від поверху землі і 12—15 метрів під береговою кручею річки Бенгована у Тринілі — зуб, дуже подібний до третього кутного зуба у верхньому щелепі у малпи. Трохи згодом у тому ж таки самому місці, на метр чи що одесторонь, знайшли вже цілу горішню частину черепа, як здавалось якоєсь то великої малпи, а у 1892 р. метрів на 15 далі у гору по річці на тій же глибині знайшли і ліву стегенну кістку. Пізніше, дарма що розвідки йшли дуже пильно, знайдено було ще один зуб, та й тільки. Таким побитом усі знахідки обмежують ся трома чи чотирма кістками. Але на велике щастє се іменно такі кістки, що проф. Антропольгічної Школи у Парижі, д. Манувріє каже, що як би йому довелось самому вибирати з цілого кістяка, то він не вибрав би інших... Справді, знайдені зуби вказують на те як і чим той звір годувався, стегенна кістка показує як він держав ся і ходив, а черепна кістка дає нам ознаку розвою його розуму.

Кістки, як ми кажемо, були знайдені у одній і тій же верстві, досить недалеко одна від другої; усі вони однаково скаменіли на стілько, що вага на

прикл. стегенної кістки доходить до цілого кільо, тоді як звичайно передісторичні стегенні кістки не важать більше від 350 гр. Нарешті між усіма сими кістками нема ніякої анатомічної ріжниці, котра-б вказувала на те щоб вони були від окрімних звірів, хоча-б і однакової породи. Через се д. Дюбуа і завважив, що знайдені ним кістки належать до одного й того-ж індивіда. Роздивляючи сі кістки і прирівнюючи їх до кісток усіх відомих досі звірів, д-р Дюбуа після довгого наукового досьвіду пересвідчивсь, що се мають бути збутики якогось то досі ще невідомого двоногого звіра, середного між чоловіком і малпою і жившого у третійню добу, котрий виплодивсь мабуть з породи близької до теперішніх гіббонів і міг бути предотечою чоловіка на землі. І позаяк сей звір — не то чоловік не то малпа — ходив вже дібки на двох ногах, то д-р Дюбуа й дав йому назву *Pithecanthropus erectus*.

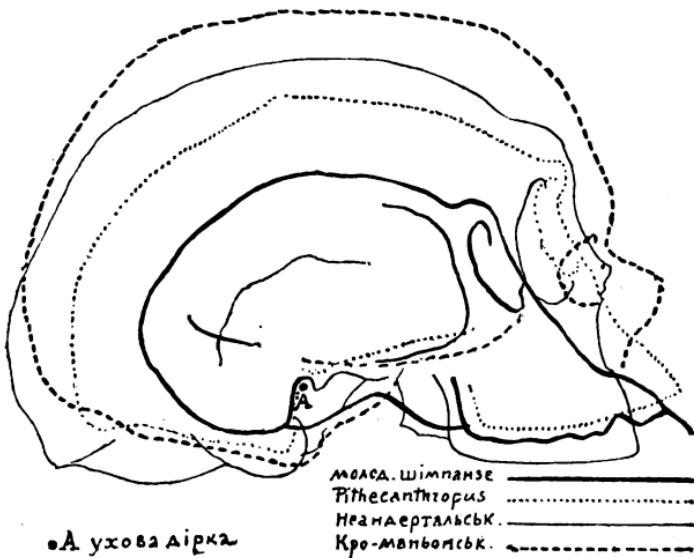
З усього, що ми казали вище, можна вже бачити, як зацікавлений був увесь вчений світ, коли у 1894 р. з'явила ся праця д-ра Дюбуа,* у котрій були виложені усі його досліди і до котрої він додав дуже гарні фотогравюри знайдених кісток. З великою нетерплячкою чекали усі, коли кістки *Pithecanthropus'a* будуть привезені до Європи і їх можна буде роздивити ся як слід. Нарешті у кінці 1895. д. Дюбуа приїхав і показав тринільські кістки на міжнародному зоологічному конгресі у Лейдені. Потім протягом 1896. року він був з ними у Брюсселі, у Парижі, у Льондоні, у Берліні і т. д., де їх могли бачити усі найбільші знавці природничих наук, котрі більш або менш мусіли згодитись з його найголовнішими пересвідченнями. З тих пір про *Pithecanthropus'a* повстала вже ціла література і ми можемо нарешті дати тут досить докладний опис сеї поважної знахідки.

* Dr. E. Dubois. *Pithecanthropus erectus, eine menschen-aenliche Uebergangsform aus Java.* (Batavia, Londenstruckerei) 1894.

Ночнемо з черепа, від котрого вдержалась тілько верхня частина. Найперше він відзначається дуже малою більшиною, як його прирівнювати до чоловічого і занадто великою — як його рівняти до малпячих. Потім він звертає на себе увагу дуже великою довжиною, дуже незначною широкостю і надзвичайно малою високостю. Лоб у йому дуже вузкий, здавлений з боків, плесковатий і дуже посунутий узад. Долішня надбрівна частина лобової кістки незмірно товста і висувається над очима козирком далеко більшим ніж трафляють ся на людських черепах, не виключаючи навіть і словутного неандертальського. Бокові її одноги надзвичайно великі і вказують на дуже великі вискові влоговини. Тім'я теж плесковате, неначе придавлене. Потилишний гребінь дуже великий і, дійшовши до низших тім'яних гребнів, майже зливається з ними, зовсім як у малп. Потилишної і ухової дірок бракує, але можна думати що вони були, подавшись трохи більше навспак ніж у чоловіка.

Роздивлюючись усієї відзнаки у порівнані з черепами малп і чоловічими, ми бачимо що череп *Pithecanthropus'a* має у собі чимало малпячого, але досить богато й чоловічого. Довжиною і вузкістю, а також надзвичайним розвоєм надбрівних частин лоба і потилишного гребіння разом з долішнimi тім'яними він дуже наближається до черепа малп; свою височиною і як ми зараз побачимо, своюю вмістимостю дуже далеко віходить від малпячих черепів (навіть молодих малп, котрі більше подібні до чоловіка) і наближається до чоловічого, підходячи вже до тої межі, за котрою починають ся черепи найдавнійших і найбільше малшоватих людей, найголовнійшим зразком котрих ми маємо неандертальський череп. Найкрасше порівнання се виступає на малюнку, спорудженому проф. Манувріє, де можна бачити разом і більшину і форму черепів молодого шімпанзе, *Pithecanthropus'a*, неандертальського і неолітичного вже кро-маньянського, котрий становить вже перехід до теперішніх європейських типів.

Тож самісінське бачимо, ми звертаючи увагу і на вмістимість тринільського черепа. Дд. Дюбуа і Мануврі вирахували, що він міг би містити від 900 до 1.000 куб. сантиметрів, себ то на 400 куб. с.

більше, ніж сама велика вмістимість черепа найбільших малп, котра не переходить ніколи 600 куб. с., і далеко менше вмістимости найменьших людських черепів. Вираховуючи на підставі вмістимости черепа вагу мозку у *Pithecanthropus'a*, проф. Мануврі визначає її у 870 грамів, себ то на 370 гр. більше ніж у подібних до чоловіка малп і на 300 гр. менше ніж у австралійця, — у котрого мозок на 190 гр. менше ніж у пересічного теперішнього парижського мешканця, — і на 340 гр. менше ніж звичайно у осьвіченого розумного чоловіка. Таким побитом *Pithecanthropus* виходить надзвичайно розумнійшим від найбільшої малп і далеко дурнійшим від найбільше дикого чоловіка.

Стегно (femur), з усіх знайдених кісток *Pithecanthropus'a*, найбільше подібне до чоловічого. Маючи 455 міллім. задовішки воно показує що *Pithecan-*

antropus був завбільшки з середнього европейського чоловіка; на підставі довжини стегна проф. Мануврів вирахував зріст його у 1 м. 657, що має дуже велику вагу, запевняючи, що голова у його була дуже малою що до зросту і що ми мусимо прирівнювати більшину її до більшини голови найбільше великих малп. Анатомічна структура стегенної кістки (котру описувати тут було-б занадто довго) не лишає ніякого сумніву у тому, що *Pithecanthropus* ходив на двох ногах, а трохи кобсий поверх долішного кінця її вказує, що ходячи він згибав трохи ноги у коліні, як се роблять і теперішні великі антропоморфні малпи і як се робив чоловік четвертішої доби, що видно на стегні й гомілці кістяка знайденого у Гру. У порівнанню з малпами стегенна кістка у *Pithecanthropus'a* дуже відріжняється від них і тим, що вона зовсім нескривлена, як у них, і тим, що вона такої довжини, якої не сягає стегно ані у в однії з малп, виключаючи тілько гіббона, у котрого воно теж майже не скривлене ніж у усіх інших. Отже на підставі цього, а також і того що, що з усіх подібних до чоловіка малп, гіббон найбільше здатний держатись і ходити на двох ногах, д-р Дюбуа і проф. Мануврів й міркують, що найближшим родичем *Pithecanthropus'a* мусів бути іменно гіббон, котрий живе ще й доси на острові Яві, хоч зростом тепер він далеко менший за чоловіка. Те, що стегно у *Pithecanthropus'a* далеко більше подібне до чоловічого ніж череп і зуби — не шкодить ні трохи тому, щоб вважати їх належачими до одного й тогож звіра. Навпаки, як ми побачимо далі, з теоричного погляду воно й мусить так бути, бо малпа могла зробитись чоловіком, тілько почавши ходити довше на двох ногах, через що першим, що у неї змінилось на чоловічий лад, мусіли бути ноги.

Нарешті знайдені у Тринілії зуби теж мають характер середній між зубами малнячими і чоловічими. Перший з сих зубів — третій кутний у горішньому щелепі — дуже великий, з дуже розставлено-

ними корінцями і трохи похилий з переду у зад, чого не буває у людей і що буває тілько у малп. Проф. Манувріє з великої сили черепів ріжних народів, що переховуються в музеї Брокса у парижській Антропольгічній Школі, знайшов тілько один новокaledонський череп, у котрого відповідний зуб, але у долішньому щелепі був такий же завбільшку і також косо поставлений як і у *Pithecanthropus'a*. З другого-ж боку жувальна поверхня у першому з знайдених зубів зовсім не така, як у малп і більше наближується до чоловічої. Другий зуб дуже стертий, але теж більше малпячий ніж чоловічий. Таким побитом виходить, що й з погляду на зуби *Pithecanthropus'a* треба вважати за породу середню між малпами й чоловіком.

На сей середній характер *Pithecanthropus'a* вказує і ріжниця між поглядами інших європейських вчених, що працювали коло знайдених у Тринілі кісток. Ми згадували вже, з якою цікавостю чекали на їх кістки антропологи цілої Європи і як усі узялися за них, коли д-р Дюбуа нарешті привіз їх. Отже з усього того, що вони написали про се, ми бачимо, що німецькі вчені — Краузе, Вальдейєр, Вірхов, Лушан і Нерінг — мають знайдений череп за малпячий, стегно-ж за чоловіче; англійські же антропологи — Кеннінгам (Cunningham) у Дубліні, Тірнер (W. Turner) у Единбурзі, а також і швайцарський Р. Мартін у Цюриху — вважають і череп і стегно за чоловіче. Сам же д-р Дюбуа і французька Антропольгічна Школа з проф. Манувріє і Габр. де Мартілем у голові, зупинилися на тому, що се, як ми кажемо, порода перехідна від малп до чоловіка і до того порода, котра виплодилася сама мабуть з гіббона і була коли не предком, то найближшим з попередників чоловіка.

Що *Pithecanthropus* міг бути попередником чоловіка, тим *précursor d' homme*, про істноване котрого догадувавсь богато вже років тому Габр. де Мартілем, про се нема чого й казати.

З погляду трансформізму, чоловік не міг виплодитись інакше, як з якого небудь зъвіра низшого типу і між ним і малпами мусіло бути щось середнє, пе-рехідне. Таким і з'являється теперечки наш *Pithecanthropus*. Але чи міг бути він настоящим предком чоловіка, чи можна думати що з його іменем пішов чоловічий рід? Поки що, про се ми мусимо тільки сказати що мабуть так! Дальші розшукування і знахідки по тих краях, хоч би й на тому-ж таки острові Яві дадуть новий матеріял і тоді можна буде говорити про се з більшою певностю.

Що-ж до того, як *Pithecanthropus* міг виплодитись з малпами і з якої іменно породи малп, то, як ми казали вже, Д. Дюбуа з'упиняється на гіббоні з породи гілобатів (*Hylobata*). З сим, здається, згожують ся досі й усі інші вчені, вважаючи на велику аналогію яка справді є між гіббоном і *Pithecanthropus'*ом з одного боку і між *Pithecanthropus'*ом і чоловіком з другого. Гіббон з усіх антропоморфних малп найбільше здатний держати ся і ходити на двох ногах майже зовсім у вертикальній постаті. Окрім того, малпи, як ми вже згадували найбільше подібні до чоловіка за молоду. Се залежить від того, що у дорослих малп черепні кістки, зростаючись дуже швидко не дають мозкові розростатись далі. Отже у гіббона з усіх інших малп вони зростають ся найбільше повагом і по троху... Стало бути і з цього погляду подібність *Pithecanthropus'*а до гіббона съвідчить за їх ріднію і за можливість виплодження першого з другого. Але таке пе-рероджене лазячого по деревах гіббона у ходившого по землі *Pithecanthropus'*а могло бути спричинене тільки дуже надзвичайними обставинами. Такою обставиною між іншими могло бути те, що у стороні, де жило богато гіббонів, від чого небудь зовсім зникли ліси, через що малпи примушенні були завше ходити, замість того щоб лазити. Се дуже легко могло трапитись через лісову пожежу від вульканів, котрих було так богато іменно на Зондських островах

у третішню добу, та нарешті й кістки *Pithecanthropus'a* знайдені були у верстві вульканічних камень-ців (lapilli). До того-ж ми бачили вже, що з усіх знайдених кісток *Pithecanthropus'a*, найбільше подібна до чоловічої іменно стегенна кістка (femur), себ то як раз тая, котра найпершою мусіла змінитись від ходженя дібки і, котра з усіх малп у гіббона найбільше була здатна до такої зміни, бувши найбільше прямою.

Таким побитом у гіпотезі Дюбуа, і за ним Манувріє, нема нічого неймовірного. Йдучи далі, проф. Манувріє міркує, що переставши лазить і почавши завше ходити, гібbon мав свої руки більше вільними; вони в його зробились м'якші, здатніші до дрібної праці, а через се, як то добре вияснив Г. Спенсер, піднялась у гору і його мозкова робота, котра повернула вже малпу, коли не у настоящого чоловіка, то у перехідного до його *Pithecanthropus'a*.

У загалі — усе, висловлене доси про тринільські кістки, коли не може бути доведено математично, то у всякому разі має наукову рацию — і як би не було, а можна бути певним що перехідна ступінь між малпою й чоловіком — матеріально знайдена.

Париж.

Хв. Вовк.

